

Piotr NOWAK

Uniwersytet Wrocławski

SWORZNIE WIELKIEJ SZACHOWNICY ZBIGNIEWA BRZEZIŃSKIEGO – WSPÓŁCZESNE ZNACZENIE GEOPOLITYCZNE

Abstrakt:

Sworznie geopolityczne to jeden z elementów teorii opracowanej przez Zbigniewa Brzezińskiego w jego pracy pt.: „Wielka Szachownica”. Celem artykułu jest przeanalizowanie roli sworzni geopolitycznych w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych. Postawiona w artykule hipoteza badawcza zakłada, że sworznie są wciąż kluczowymi elementami w polityce międzynarodowej, a ich pozycja nie uległa zmianie. Analizie poddane zostają następujące kraje: Ukraina, Turcja, Korea Południowa, Azerbejdżan oraz Iran. Na podstawie zebranych materiałów i analizy wybranych dokumentów autor potwierdza znaczenie wszystkich pięciu sworzni geopolitycznych oraz przedstawia ich obecny, wciąż bardzo silny, wpływ na politykę zagraniczną w regionie, w którym się znajdują. Wszystkie kraje zakwalifikowane do kategorii sworzni, mimo braku wyraźnego potencjału gospodarczego lub militarnego stanowią ważny element polityki regionalnej często znajdując się na skrzyżowaniu najważniejszych punktów handlowych, gospodarczych oraz na linii styku wpływów różnych mocarstw światowych jak Rosja, Chiny czy USA.

Słowa kluczowe: sworznie geopolityczny, Ukraina, Turcja, Iran, Azerbejdżan, Korea Południowa, geopolityka.

Wstęp

26 maja 2017 roku w Falls Church w Wirginii zmarł w wieku 89 lat wybitny polski politolog, geopolityk oraz dyplomata – Zbigniew Brzeziński. Był doradcą do spraw bezpieczeństwa narodowego za Jimmy’ego Cartera oraz doradcą prezydenta Lyndona Johnsona. Profesor nauk politycznych, w 1953 roku obronił doktorat na Uniwersytecie Harvarda. Doktor *honoris causa* Uniwersytetu Warszawskiego, Jagiellońskiego oraz Wileńskiego. Jednym z jego najwybitniejszych dzieł jako geopolityka i geostratega była „Wielka Szachownica”, w której określił państwa ogrywające rolę mocarstw oraz

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

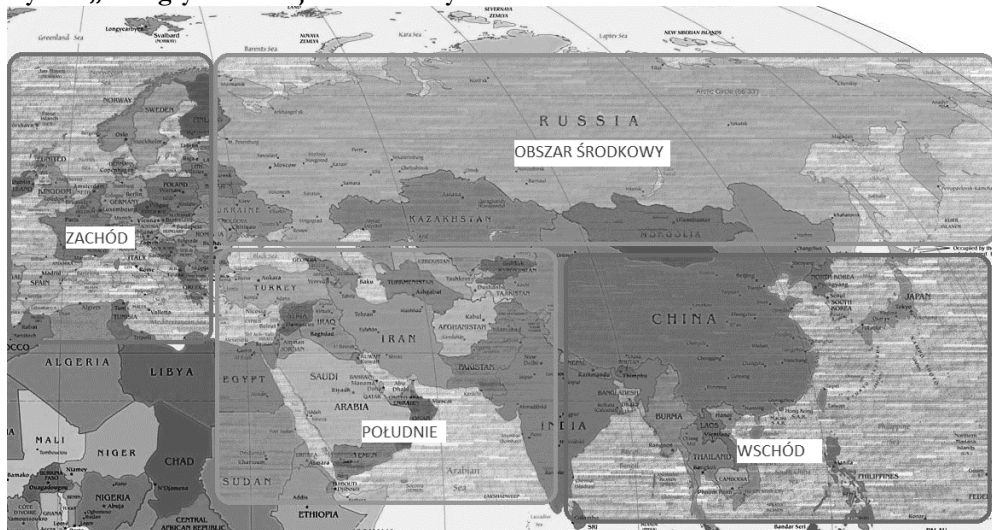
wyznaczył sworznie (*pivots*) jako podstawowe elementy geopolityki XX i XXI wieku.

Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie roli sworzni geopolitycznych wymienionych przez Brzezińskiego w jego pracy w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych. Założeniem wstępnym artykułu jest teza, że obecnie sworznie geopolityczne wciąż są kluczowymi elementami w polityce międzynarodowej największych mocarstw i rola, jaką Zbigniew Brzeziński przypisał tymże krajom, mimo upływu lat, nie zdezaktualizowała się, a wręcz przeciwnie, niejednokrotnie wzrosła. Koncepcja sworzni geopolitycznych może okazać się nadal istotna z punktu widzenia mocarstw takich jak USA, Rosja i Chiny.

Sworznie geopolityczne w koncepcji Zbigniewa Brzezińskiego

Na „Wielką Szachownicę” Zbigniewa Brzezińskiego składa się kilka kluczowych elementów. Po pierwsze istnieje „pole gry”, na którym toczy się rozgrywka między poszczególnymi mocarstwami i krajami. Ta ogromna eurazjatycka szachownica rozciąga się od Lizbony po Władywostok i obejmuje także Bliski Wschód, Indie i Azję Południowo-Wschodnią (Ryc. 1).

Ryc. 1. „Pole gry” Wielkiej Szachownicy

Zródło: Z. Brzeziński, 1999, s. 34.

Dominacja nad poszczególnymi obszarami stanowi warunek konieczny zwycięstwa w rozgrywce. Jeżeli obszar środkowy znajdzie się w orbicie rozszerzających się wpływów Zachodu (gdzie dominuje USA), jeśli region południowy nie stanie się domeną jednego gracza i jeżeli część wschodnia nie zostanie zjednoczona w taki sposób, że Ameryka utraci swoje przyczółki na obrzeżu, można będzie powiedzieć, zgodnie z koncepcją Zbigniewa Brzezińskiego, że Stany Zjednoczone zdobyły przewagę (*Ibidem*, s. 40).

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

Jeśli jednak Środek odrzuci wpływy Zachodu, stanie się silną i ekspansywną całością, zdobędzie kontrolę nad Południem albo zawrze sojusz z potężnym graczem ze Wschodu, wówczas wpływy amerykańskie w Eurazji drastycznie się skurczą. Gdyby natomiast to zachodni sojusznicy USA zmusili je do opuszczenia jej przyczółka na zachodnich krańcach kontynentu, oznaczałoby to automatycznie kres amerykańskiego udziału w grze na szachownicy eurazjatyckiej (*ibidem*, s. 40). Zbigniew Brzeziński przewiduje bowiem, że w przypadku wycofania się USA z zachodniego krańca planszy, obszar ten zostanie zdominowany przez gracza ze Środka. Silna obecność USA na wschodnich obrzeżach obszaru Środka (Japonia, Korea Południowa, Filipiny) nie pomoże temu mocarstwu w rozgrywce na polu euroazjatyckim.

Drugim istotnym elementem teorii Wielkiej Szachownicy jest istnienie kategorii państw określanymi jako aktywni gracze geopolityczni. Są to państwa które, dzięki swojej potędze, wpływom i możliwościom, zmieniają lub mogą zmieniać układ sił politycznych i gospodarczych. Ważną uwagą Brzezińskiego jest to, że sama potęga (gospodarcza czy militarna) nie czyni z danego państwa automatycznie aktywnego gracza geostrategicznego, chociaż często takie państwa aspirują do tego miana (np. Wielka Brytania). Do aktywnych graczy geostrategicznego Zbigniew Brzeziński zalicza: Francję, Niemcy, Rosję, Chiny oraz Indie (*Ibidem*, s. 41).

Odnosząc się do wcześniejszego wykreślenia „pola gry”, zauważyć należy, że każdy region posiada „swojego” gracza geostrategicznego, Zachód dysponuje aż dwoma a India znajduje się zarówno w strefie Południa jak i Wschodu, co jeszcze bardziej wzmacnia ich znaczenie geopolityczne. Ostatnim elementem Wielkiej Szachownicy i najistotniejszym dla niniejszej analizy jest kategoria sworzni geopolitycznego¹. Według Zbigniewa Brzezińskiego sworzniami geopolitycznymi są państwa, których znaczenie nie wynika z ich potęgi czy ambicji, lecz raczej z ważnego położenia geograficznego i skutków ich potencjalnej niestabilności dla graczy geostrategicznego. Niekiedy te państwa, dzięki swojemu położeniu geograficznemu pełnią szczególną rolę, gdyż mogą umożliwić ważnemu graczowi dostęp do istotnych obszarów lub też go blokować. Zdarza się także, że dany sworzni geopolityczny stanowi obronną tarczę dla kluczowego państwa czy nawet regionu. Głównie dlatego Zbigniew Brzeziński uważa, że dla USA żywotnym interesem jest poprawna identyfikacja sworzni geopolitycznych oraz ich ochrona i wspieranie na arenie międzynarodowej. Do kategorii sworzni geopolitycznych zalicza on Ukrainę, Azerbejdżan, Koreę Południową, Turcję oraz Iran (*Ibidem*, s. 41). W kolejnej części artykułu przedstawione zostaną aktualne działania tychże państw oraz ich wpływ na politykę międzynarodową regionów w których się znajdują.

---

¹ W oryginale *geopolitical pivots*. Zgodnie z *Oxford Advanced Learner's Dictionary* słowo *pivot* oznacza „centralną albo bardzo ważną osobę lub rzecz”.

Sworznie geopolityczne we współczesnych stosunkach międzynarodowych

Podczas analizy kolejnych sworzni geopolitycznych uwaga skupiona zostanie na elementach przede wszystkim związanych z geopolityką, a więc cech geograficznych i ich wpływu na politykę zagraniczną poszczególnych państw.

Ukraina, według Zbigniewa Brzezińskiego jest sworzniem geopolitycznym, ponieważ samo istnienie niepodległego państwa ukraińskiego jest czynnikiem oddziaływania na Rosję. Bez Ukrainy Rosja przestaje być euroazjatyckim imperium. Może starać się zdobyć status imperialny, ale będzie to przede wszystkim imperium azjatyckie. Ewentualne odzyskanie kontroli Rosji nad Ukrainą, jej ogromnymi zasobami naturalnymi oraz szerokim dostępem do Morza Czarnego automatycznie umożliwia jej stanie się potężnym imperium spinającym Europę i Azję. W momencie utraty niepodległości przez Ukrainę sworzniem geopolitycznym regionu stałaby się Polska (*Ibidem*, s. 46).

Wnioski przedstawione przez Brzezińskiego pod koniec XX wieku wciąż okazują się aktualne wobec roli Ukrainy. Pozwalają one w szczególności na zrozumienie prowadzonej od kilku lat polityki rosyjskiej wobec zachodniego sąsiada. Do najważniejszych elementów tej polityki z pewnością należy aneksja Krymu oraz konflikt w Donbasie.

Aneksja Krymu wciąż budzi kontrowersje natury politycznej, moralnej oraz prawnej. Po precedensowym referendum i ogłoszeniu 17 marca 2014 roku niepodległości Krymu wobec Ukrainy, już następnego dnia miała miejsce prośba do Rosji o włączenie w struktury Federacji. Podczas posiedzenia Parlamentu rosyjskiego Władimir Putin wyraźnie podkreślił geopolityczny powód włączenia Krymu do Rosji. Uznał on, że obecność NATO tak blisko południowej granicy Rosji, „bezpośrednio w drzwiach rosyjskiego domu”, „na ziemiach historycznie należących do Rosji” jest dla niego i elity Rosji nie do przyjęcia. Stwierdził, że możliwość przyjęcia Ukrainy do NATO stanowi bezpośrednie zagrożenie dla całej południowej granicy Rosji i dla bezpieczeństwa narodowego. Krym natomiast, by „uniknąć zagubienia w przyszłości” potrzebuje być pod zarządem „silnej i stabilnej administracji”, którą w regionie może zagwarantować tylko Rosja. Prezydent rosyjski uznał, że aneksja Krymu była jedyną możliwą opcją, aby Półwysep w przyszłości nie stał się przyczółkiem dla sił Paktu Północnoatlantyckiego (Bebler 2017).

Po aneksji Krymu przez Rosję w 2014 roku sytuacja stacjonowania Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu uległa pewnym zmianom. Wcześniej liczebność floty ograniczało porozumienie zawarte z prezydentem Janukowiczem z 2010 roku. Po objęciu przez Rosję kontroli nad Krymem nie istnieją już limity ilościowe wobec floty w Sewastopolu. Obecnie flota jest jednym z głównych beneficjentów kwoty ponad 350 miliardów dolarów przeznaczonej na modernizację marynarki wojennej do 2020 roku. Do końca 2016 roku Flota Czarnomorska ma zostać wzmocniona o 10 nowych okrętów bojowych, 40 okrętów wsparcia oraz nieokreśloną liczbę wsparcia powietrznego i naziemnego

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

do ochrony wybrzeża. Po dwóch latach względnego zastoju, w 2016 roku Sewastopol jest głównym centrum geopolitycznego i militarnego zainteresowania Federacji Rosyjskiej.

Położenie geograficzne Krymu i Sewastopola stanowiło dla polityki rosyjskiej kluczowy element. W momencie zagrożenia utraty pozycji Floty, Moskwa nie zawahała się podjąć kroków mających na celu utrzymanie kontroli w regionie. Południowy kraniec Ukrainy jako sworznia geopolitycznego okazał się tak istotny, że doprowadził do pierwszych zmian terytorialnych w tym regionie od końca Zimnej Wojny oraz wciąż powoduje napięcie polityczne (choćby poprzez ponawiane sankcje gospodarcze wobec Rosji).

Azerbejdżan uważany jest przez Zbigniewa Brzezińskiego za sworznię geopolityczną w związku z ogromnymi zasobami surowców energetycznych oraz położeniem geograficznym. Niepodległy Azerbejdżan umożliwia całemu regionowi połączenie z zachodnimi rynkami za pośrednictwem rurociągów nie przebiegających przez obszary kontrolowane przez Rosję. Zapewnia to dostęp krajom zachodnim do Azji Środkowej, bogatej w surowce energetyczne, których rynki zachodnie nieustannie potrzebują (*Brzeziński 1999, s. 46-47*).

Jeśli Azerbejdżan znajdzie się kiedyś pod całkowitą kontrolą Rosji, niepodległość państw Azji Środkowej – ta faktyczna i rzeczywista – może stać się tylko pustym frazesem. Gdyby kraj ten utracił niepodległość lub znalazł się w strefie bezpośrednich wpływów Rosji, pod kontrolą Moskwy znalazłyby się także jego znaczące zasoby ropy naftowej. Azerbejdżan jest również kluczowym krajem do tranzytu surowców strategicznych, których główne linie przesyłowe, co stanowi pewnego rodzaju wyjątek w regionie, nie przebiegają przez terytorium Rosji. Umieszczenie Azerbejdżanu i jego rola na rynku surowców ma kluczowe znaczenie dla określenia przyszłości wpływów Rosji na świecie i w tym regionie.

Rozbudowa sieci przesyłu azerbejdżańskiej ropy i gazu na rynki światowe z pominięciem Rosji była podstawową strategią długoletniego prezydenta Heydara Aliyeva, który funkcję tę piastował od 1993 do 2003 roku. Potem, jako swojego następcę, kandydata w roku 2003, wyznaczył swojego syna Ilhama Aliyeva, który rządzi od 2003 roku do dzisiaj. Polityka energetyczna jego ojca sprawiła, że ropociąg Baku-Tbilisi-Ceyhan oraz gazociąg Baku-Tbilisi-Erzurum zaczęły istotnie wpływać na wzrost gospodarczy kraju. Wygrana Ilhama w trzech wyborach prezydenckich była również potwierdzeniem współpracy z Unią Europejską, z którą Azerbejdżan oprócz wymiany surowcowej łączy coraz więcej relacji prawnych i politycznych. Rozbudowana linia tranzytowa oraz dogodnie położenie geograficzne nie chroni jednak przed problemem jakim jest silne uzależnienie pozycji państwa od cen surowców. Może wkrótce uderzyć w gospodarkę kraju podobnie jak w przypadku Rosji w momencie znacznej obniżki cen ropy w drugiej połowie 2015 roku. Kraj trawi również korupcją. Transparency International umieściła Azerbejdżan, pod względem szerzenia się korupcji, na 139 miejscu (np. sąsiednia Gruzja jest na

51). Azerbejdżan stara się umiejętnie rozgrywać swoim położeniem i możliwościami jakie dają mu surowce energetyczne. W 2011 roku wstąpił do Ruchu Państw Niezaangażowanych, czyli grupy państw nie wiążących się z żadnym z istniejących bloków politycznych. Obecnie Ruch liczy około 100 państw, głównie z Afryki, Ameryki Południowej i Azji Południowej. .

Cieniem na działaniach Azerbejdżanu kładą się kwestie Górskiego Karabachu, czyli konfliktu tego kraju z sąsiednią Armenią. Konflikt ten sięga lat 20. XX wieku, ale został stłumiony przez imperium sowieckie i odżył dopiero w latach 80. Wojna między Azerbejdżanem a stroną ormiańską w latach 1992-1994 kosztowała życie 35 tysięcy ludzi. Walki ustały w 1994 roku, ale wciąż, mimo m.in. rozmów w Paryżu w 2006 roku, nie doszło do oficjalnego zakończenia tego konfliktu, który obecnie jest w wygaszonym stanie. Od pewnego czasu w samym procesie pokojowym panuje niebezpieczny impas, do może doprowadzić do wznowienia wojennej fazy konfliktu. Zamrożony konflikt w Górskim Karabachu jest również pretekstem do pewnego rodzaju „wyścigu zbrojeń” w tym regionie. Uważając sprawę owego konfliktu za nie zamkniętą, rząd w Baku inwestuje ogromne ilości pieniędzy (z ropy i gazu) w dozbieranie armii i mobilizację społeczeństwa. Ich przeciwnicy – Ormianie dokonują podobnych wzmocnień dzięki wsparciu Rosji.²

Ostatnim epizodem konfliktu o Górski Karabach była wymiana ognia w kwietniu 2014 roku w wyniku której zginęło kilkunastu żołnierzy Azerbejdżanu oraz dwóch cywilów. Pomimo międzynarodowych nacisków na Baku i Erywań, brakuje wyraźnych oznak zakończenia tego konfliktu.

Polityka zagraniczna i sąsiedzka Azerbejdżanu od lat jest niezwykle aktywna i przynosi Baku wiele pozytywnych rezultatów, zwłaszcza z Kazachstanem w zakresie tranzytu ropy oraz budowy kolejnych rurociągów między Unią Europejską a Turkmenią. Od pewnego czasu coraz lepsze relacje łączą Baku również z Kirgizją. Planowana jest tam budowa rafinerii ropy naftowej, zwiększenie wymiany handlowej oraz intensyfikacja współpracy gospodarczej. Pozycja Azerbejdżanu w regionie jest silna jednak nie tylko ze względu na relacje z byłymi republikami związkowymi. Baku rozgrywa również istotną politykę zarówno z Rosją jak i z Zachodem.

Od pewnego czasu, zwłaszcza od kryzysu na Ukrainie, nastroje w Baku ulegają radykalizacji. Rząd przesuwają się powoli w stronę autorytarnych form organizacji państwa. Zagrożenie ze strony Rosji i brak gwarancji zachodnich sprawia, że Azerbejdżan staje się coraz bardziej wewnętrznie zamknięty, unikając poważniejszych kontaktów politycznych z Unią Europejską i Rosją. Skutkuje to działaniami represyjnymi wobec wszelkich niepewnych elementów w kraju jak opozycja, organizacje międzynarodowe czy pozarządowe. Ustrój kraju powoli

---

² „Konflikt może wymknąć się spod kontroli”. Górski Karabach: kolejni zabici w starciach, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1602729,Konflikt-moze-wymknac-sie-spod-kontroli-Gorski-Karabach-kolejni-zabici-w-starciach>, dostęp: 22.06.2017r.

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezńskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

zmierza w stronę tego, który zaobserwować możemy w Rosji ostatnich lat. Wiele wskazuje też na to, że współpraca z Unią Europejską będzie miała charakter coraz bardziej techniczny, związany wyłącznie z surowcami energetycznymi a nie pogłębioną współpracą polityczną czy gospodarczą. Niemniej jednak wciąż silna pozycja Baku w regionie, położenie na strategicznym skrzyżowaniu Północy z Południem i Wschodu z Zachodem czyni ten kraj kluczowym graczem na świecie i ważnym elementem w zmieniających się rozgrywkach najważniejszych mocarstw, zarówno Rosji, USA, Turcji jak i Unii Europejskiej. O znaczeniu Azerbejdżanu świadczy fakt, że kraj ten znajduje się na liście ważnych partnerów geopolitycznych i strategicznych wszystkich powyższych graczy.

Korea Południowa jest szczególnym typem sworzni geopolitycznego, silnie związanego sojuszami ze Stanami Zjednoczonymi. Umożliwia to USA skuteczną ochronę Japonii, zabezpiecza przed nadmierną militaryzacją Kraju Kwitnącej Wiśni. Jakakolwiek zmiana geopolityczna Korei Południowej, czy to przez zjednoczenie z Północą lub znalezienie się w strefie wpływów Chin zmieniłoby diametralnie rolę USA na Dalekim Wschodzie. Nie bez znaczenia pozostaje również wciąż silna gospodarka koreańska (Brzeziński 1999, s. 47-48). Korea Południowa jest szczególnym sworzniem geopolitycznym, gdyż jest to jedyny kraj, którego geopolityczne znaczenie nie jest bezpośrednio związane z surowcami energetycznymi czy szlakami komunikacyjnymi. Znaczenie Korei wynika bezpośrednio z lokalizacji w strefach interesów dwóch najważniejszych graczy Azji Wschodniej – Chin oraz USA.

Wzrost zainteresowania Azją i Koreą Południową związany jest głównie z ostatnim przeorientowaniem polityki zagranicznej USA w stronę Azji i Pacyfiku, zapoczątkowaną w 2011 roku przez administrację Baracka Obamy. Położenie Korei Południowej stanowi jedną z podstaw strategii USA wobec tego regionu³. Paradoksalnie to nie ewentualny konflikt a inne zmiany polityczne mogą doprowadzić do poważnej zmiany układu sił w regionie. Wobec Półwyspu Koreańskiego założyć można cztery scenariusze: zjednoczenie (najpewniej w efekcie konfliktu zbrojnego), obecny impas (budujący tylko napięcie w regionie), wojnę (z zachowaniem obecnego podziału geopolitycznego) oraz rozpad systemu Korei Północnej (ze względu na specyfikę ustroju wciąż niewiele jest dostępnych informacji o faktycznej trwałości reżimu i jego struktur państwowych).

Dla Chińskiej Republiki Ludowej podział Korei i istnienie dwóch państw koreańskich jest jednocześnie źródłem zysków i strat. Z jednej strony skutecznie angażuje to uwagę i środki USA na Półwyspie, co sprzyja rozwojowi interesów chińskich w innych regionach Azji. Z drugiej jednak, częste działania

---

³ USA mają traktatowe zobowiązania do ochrony Korei na wypadek jakiegokolwiek zbrojnej napaści. Takie same gwarancje posiada: Australia, Filipiny, Japonia oraz Tajlandia.

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

zaczepne Korei Północnej nie spotykają się z aprobatą Pekinu, który wielokrotnie zabiegał w Phenianie o uspokojenie relacji z Koreą Pd.⁴

Korea Południowa ma znaczenie geopolityczne głównie dla USA oraz ich sojuszników w regionie Azji. Dla Japonii stanowi „bufor bezpieczeństwa” przeciwko Korei Północnej i Chinom. Dla USA istotny przyczółek wojskowy, również w kontekście ochrony Tajwanu. Seul doskonale zdaje sobie sprawę ze swojego wyjątkowego położenia między dwoma supermocarstwami, czemu dał wyraz w 2015 roku podczas swojej wizyty w Waszyngtonie Kim Moo-Sung, przewodniczący rządzącej partii Saenuri. Zauważył on, że Korea ma szansę być źródłem miękkiej siły w regionie i stanowić pole do dialogu i współpracy między mocarstwami, w przeciwieństwie do dawnej historii, gdy była polem wojny między nimi (Snyder 2015).

Turcja pełni rolę stabilizacyjną w regionie Morza Czarnego, kontroluje cieśniny łączące je z Morzem Śródziemnym oraz równoważy wpływy Rosji na Kaukazie. Jest również jedną z najważniejszych flank NATO, pełniąc rolę „kotwicy” Sojuszu w tym regionie (Brzeziński 1999, s. 47).

Turcja jest krajem niepowtarzalnym pod względem znaczenia geopolitycznego. Barry Buzan i Ole Wever określili Turcję mianem „państwa-izolatora”, które jest stale pod wpływem wydarzeń i polityki kilku regionów w jednym momencie. Rząd turecki w jednej chwili podlega wpływom Europy, Kaukazu czy Bliskiego Wschodu. Jednocześnie jednak nie może, przynajmniej na razie, samodzielnie kształtować wydarzeń w żadnym z tych obszarów (Buzan, Wever 2003).

Współczesna polityka regionalna Turcji jest realizowana w myśl zasady „zero problemów i maksimum współpracy”. Postępuje normalizacja stosunków z Grecją, trwają próby zakończenia konfliktu z Armenią. Ankara stawia również na rozwój stosunków dyplomatycznych – rośnie liczba otwieranych ambasad (obecnie 107), stałych przedstawicieli (11) oraz konsulatów generalnych (67). W ciągu ostatnich dziesięciu lat liczba dyplomatów tureckich na świecie wzrosła prawie dwukrotnie (Wódka 2013).

Na korzyść Turcji w regionie przemawia również fakt, że coraz bardziej staje się ona modelem dla świata arabskiego – 63% respondentów w krajach arabskich, w badaniach przeprowadzonych przez think-tank TESEV stwierdziło, że Turcja stanowi dobry przykład współlistnienia demokracji i Islamu.⁵

Pozycja Turcji między Europą a Bliskim Wschodem jest tak silna również ze względu m.in. na konwencję z Montreaux z 1936 roku ograniczającej

---

⁴ *Despite Risks, China Stays at North Korea's Side to Keep the U.S. at Bay*, „The New York Times”, 13 grudnia 2012 r., <http://www.nytimes.com/2012/12/14/world/asia/china-stays-beside-north-koreaa-buffer-against-the-us.html>, dostęp: 30.06.2017r.

⁵ *The perception of Turkey in Middle East*, <http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/The-Perception-Of-Turkey-In-Middle-East.pdf>, dostęp: 30.06.2017r.

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezńskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

ruch jednostek morskich po Morzu Czarnym. W związku z konwencją rywalizacja na Morzu Czarnym w praktyce ograniczała się jedynie do Turcji oraz Federacji Rosyjskiej. Wspomniana aneksja Krymu oraz plany modernizacji i rozbudowy rosyjskiej Floty Czarnomorskiej, przy braku takich przedsięwzięć po stronie tureckiej może w przyszłości skutkować niebezpiecznym zaburzeniem trwającego tam *status quo*.

Za „ojca” tureckiej geopolityki uważany jest Suat Ilhan, były generał Tureckich Sił Zbrojnych, który m.in. w swojej książce *Geopolitical Sensitivity* pisał, że Turcja jest wyjątkowa jako największy obszar lądowy łączący Europę, Azję oraz Afrykę. Jako „wyspa” pomiędzy tymi kontynentami Turcja jest zarówno kluczem jak i zamkiem do poszczególnych regionów (Ilhan 2003). W kraju tym mieszają się wpływy zachodnie, bałkańskie, śródziemnomorskie, arabskie, kaukaskie oraz innych regionów Azji. Ponadto Ilhan uważa, że w Anatolii – historycznym regionie w którym leży Turcja, przetrwać mogą jedynie silne i potężne kraje, słabe są wymazywane z kart historii.

Turcja ponad 70% swojego zapotrzebowania na surowce energetyczne pozyskuje z importu, ale znajduje się ona także w sąsiedztwie krajów dysponujących połową światowych zasobów tych surowców. Rząd w Ankarze doskonale zdaje sobie sprawę z roli Turcji jako korytarza energetycznego dla Europy oraz możliwości stabilizowania tranzytu ropy naftowej i gazu z Turkiestanu, głównie z Turkmenii i Kazachstanu (Ryc. 2).

Fig. 2. Najważniejsze rurociągi

Zródło: *List of oil pipelines*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_oil_pipelines,
dostęp: 30.06.2017r.

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

Lokalizacja na skrzyżowaniu tras handlowych, rurociągów, gazociągów oraz kultur czyni Turcję kluczowym elementem polityki najważniejszych graczy tego regionu świata. Krzyżują się tutaj bowiem interesy Unii Europejskiej (Rumunia, Bułgaria, potencjalnie Turcja), Rosji (Kaukaz, Krym, Ukraina), USA (Ukraina, Gruzja, Bliski Wschód) a także NATO (Turcja, Bułgaria, Rumunia, Grecja).

Iran, choć wiele lat manifestuje swoją wrogość wobec Stanów Zjednoczonych jest państwem dominującym na wschodnim wybrzeżu Zatoki Perskiej i stanowi zapórę dla długookresowego ekspansjonizmu Rosji w kierunku Zatoki Perskiej (Brzeziński 1999, s. 47). Najnowsze relacje z Iranem otwiera z pewnością porozumienie dotyczące irańskiego programu rozwoju broni jądrowej, które zawarte zostało 15 lipca 2015 roku w Wiedniu przez Iran, Stałych Członków Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz Niemcy. Dodatkową stroną porozumienia jest Unia Europejska. Porozumienie z jednej strony umożliwiło inspektorom ONZ dostęp do irańskich instalacji wojskowych a z drugiej, zniosło m.in. sankcje gospodarcze, czego wynikiem był znaczny spadek cen ropy naftowej na świecie.

Obecnie polityka zagraniczna i wewnętrzna Iranu realizowana jest pod hasłem „Ery Rouhaniego” (Zarif 2014) – a pochodzi od nazwiska prezydenta Islamskiej Republiki Iranu Hasana Rouhaniego, który sprawuje swój urząd od sierpnia 2013 roku. W propozycjach swojej polityki zagranicznej i regionalnej dominują u niego koncepcje współpracy międzynarodowej oraz regionalnej. Uważa, że wzajemne relacje powinny być oparte o zrozumienie oraz dialog a problemy, jakie istniały do tej pory, wynikały z niewiedzy poszczególnych państw o swoich partnerach.⁶

Geograficzne położenie Iranu stanowi o jego kluczowym znaczeniu geopolitycznym. Państwo to kontroluje cieśninę Ormuz, która stanowi wyjście z Zatoki Perskiej na Ocean Indyjski, czyli najważniejszą na świecie drogę transportu ropy naftowej. Zgodnie z danymi z amerykańskiej *Energy Information Administration* Cieśnina Ormuz to najintensywniej wykorzystywany przez tankowce szlak żeglugowy (Ryc. 3).

Z punktu widzenia krajów zachodnich ważnym jest również fakt, że Iran to kolejny kraj umożliwiający dostawy ropy naftowej z pominięciem terytoriów rosyjskich. Paradoksalnie, sankcje gospodarcze nałożone na Iran w latach 2010-2013 sprawiły, że kraj ten stał się głównym partnerem handlowym Chin w regionie. W 2012 roku Chiny stały się głównym krajem importowym Iranu (dotychczas były to Zjednoczone Emiraty Arabskie). W 2013 roku import z Chin wyniósł ponad 47% całego importu Iranu (była to kwota około 22

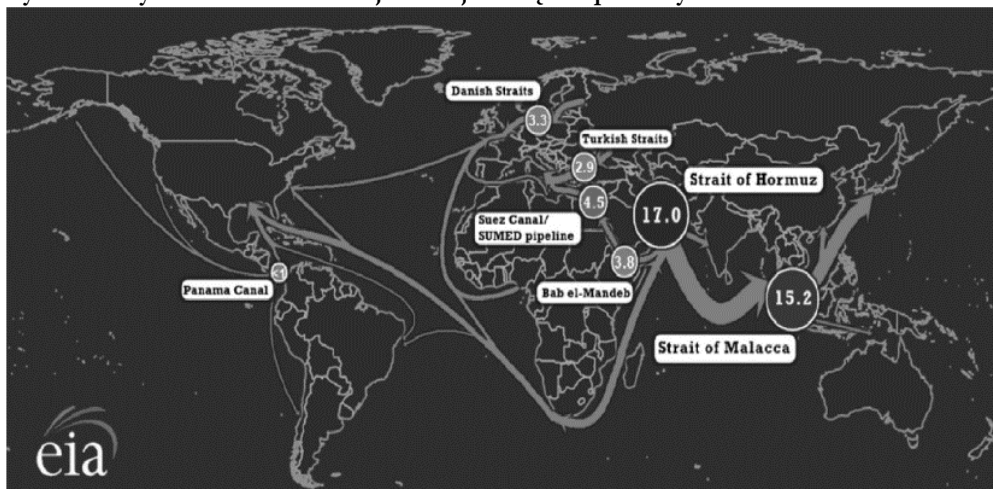
---

6 Por. H. Rouhani, *President of Iran Hassan Rouhani: Time to engage*, The Washington Post, 19 września 2013.

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

miliardów dolarów)⁷. Iran jest ważnym partnerem Chin w realizacji programu „Jeden pas i jedna droga”, który ma na celu reaktywację Jedwabnego Szlaku⁸.

Ryc. 3. Trasy tankowców oraz najważniejsze wąskie przesmyki

Źródło: US Energy Information Administration, Raport z 10 listopada 2014 roku.

Liczący ponad 79 milionów obywateli Iran jest największym szyickim krajem na świecie a jego lokalizacja obok „ideologicznych wrogów” – sunnitów (Arabia Saudyjska) determinuje w znacznym stopniu kierunki polityki zagranicznej Iranu. Do tego stopnia, że obecnie na Bliskim Wschodzie mówić można o nowej Zimnej Wojnie.

Położenie geograficzne Iranu, pod względem inwestycji chińskich oraz bliskości cieśniny Ormuz bezsprzecznie stanowi jedną z podstaw polityki zagranicznej Teheranu. Iran od lat był ważnym graczem w regionie a ostatnie wydarzenia, jak zniesienie sankcji i otwarcie się gospodarki irańskiej również na Zachód sprawiają, że rola Iranu będzie stale rosła w obszarze Bliskiego Wschodu.

Podsumowanie – Czy sworznie to wciąż aktualna kategoria geopolityczna?

Zbigniew Brzeziński przedstawia zarys teoretyczny sworzni wymieniając pięć wyżej przedstawionych krajów. Nie ulega wątpliwości, że pomimo upływu lat i zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa i stosunków

⁷ Por. The Observatory of Economic Complexity - a project of MIT, Iran page: <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irn/>, dostęp: 29.06.2017r.

⁸ Jeden Pas, Jedna Droga, Nowy Jedwabny Szlak, <http://jedwabnyszlak.com/nowy%20jedwabny%20szlak/jeden%20pas,%20jedna%20droga.html>, dostęp: 29.06.2017r.

Nowak, P., Sworznie wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego – współczesne znaczenie geopolityczne, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 73-85.

międzynarodowych Ukraina, Korea Południowa, Azerbejdżan, Turcja i Iran stanowią graczy istotnych zarówno w swoich regionach jak i w polityce globalnej.

Podsumowując powyższe rozważania i wracając do wstępnego założenia, jakoby sworznie geopolityczne Zbigniewa Brzezińskiego wciąż były ważnymi graczami we współczesnych stosunkach międzynarodowych, należy stwierdzić, że przedstawiona analiza potwierdza to stanowisko. Każdy z krajów zaliczonych do kategorii sworzni geopolitycznej jest zarówno w swoim regionie, jak i na arenie międzynarodowej graczem ważnym i zarazem kluczowym dla budowania stabilności i bezpieczeństwa w regionie. Każdy z nich jest ważnym elementem polityki międzynarodowej sąsiadów, a ich pozycja (być może z wyjątkiem Turcji) nie wynika z potęgi militarnej czy też gospodarczej. Relacje z tymi krajami są ważnym elementem polityki największych graczy międzynarodowych takich jak USA, Rosja, Chiny i Unia Europejska. Ewentualna gwałtowna destabilizacja któregoś ze sworzni mogłaby natomiast doprowadzić do poważnego zachwiania bezpieczeństwa w danym regionie geograficznym – przykład skomplikowanej sytuacji na Ukrainie wydaje się być najlepszym ku temu dowodem.

Przedstawione informacje oraz wnioski mają charakter zarysu problematyki, jaką stanowią sworznie geopolityczne w stosunkach międzynarodowych. Jednakże nawet tak cząstkowe informacje mogą stanowić punkt wyjścia do pogłębionej analizy poszczególnych sworzni geopolitycznych. Analiza taka jest warunkiem koniecznym zrozumienia sytuacji międzynarodowej na największym kontynencie, który dla Zbigniewa Brzezińskiego stanowił wielką szachownicę, a więc pole decydujące o losach świata rozgrywki między mocarstwami.

Literatura

- Bebler, A., 2017, *On geopolitical aspects of the conflict over Crimea*, IUP Journal of International Relations, Volume 11, No. 1.
- Brzeziński, Z., 1999, *Wielka Szachownica*, Wydawnictwo Politeja, Warszawa.
- Buzan, B., Wæver, O., Wilde, J. de, 2003, *Regions and powers. The structure of international security*, Cambridge University, Cambridge.
- Ilhan, S., 2003, *Geopolitical Sensivity*, The Turkish Historical Society Press, Ankara.
- Wilczyński, W. J., 2016, Znaczenie geopolityki, *Przegląd Geopolityczny*, 16, s. 9-14.
- Wódka, J., 2013, „Nowa” mocarstwowość w kształtującym się łądźie międzynarodonym. *Przykład Brazylii i Turcji*, [w:] J. Fiszer, P. Olszewski (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym łądźie międzynarodonym*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Zarif, M.J., 2014, *What Iran really want. Iranian Foreign Policy in the Rouhani Era*, Foreign Affairs, May/June.

Geopolitical pivots of the Z. Brzeziński „great chessboard” and their contemporary importance

Geopolitical pivots are one of the elements of the theory developed by Zbigniew Brzezinski in his work "Great Chessboard". The aim of the article is to analyse the role of geopolitical pivots in the context of contemporary international relations. The research hypothesis in the article assumes that pivots are still a key element in international politics and their position has not been changed. It seems to be true for all the five pivots, namely Ukraine, Turkey, South Korea, Azerbaijan and Iran. Basing on the collected materials and analysis of selected documents, the author presents their current, still very strong, influence on foreign policy in particular regions. Despite the lack of economic or military potential, all countries are an important part of regional policy, often at the crossroads of major trading routes, and at the frontiers of various civilizations and world powers like Russia, China or USA.

Key words: geopolitical pivot, Ukraine, Turkey, Iran, Azerbaijan, South Korea, geopolitics.